

OČITÝ SVĚDEK A SKUTEČNOST

Oblíbenou fikcí je představa, že výklad dějin je objektivní, pokud historik pečlivě studuje dobové prameny. Jenže všechny zprávy zapisovali a zapisují lidé. Středověká kronika není o nic objektivnější než dnešní komentáře v novinách. Nebo lépe řečeno – ani u jednoho z těch zápisů si nemůžete být jisti, zda je to pravda či není. Podívejme se na dva příklady.

V bitvě u Kressenbrunnu zvítězil český král Přemysl II. Otakar nad uherským králem Belou IV. Bitvě předcházelo jednání, na němž se panovníci dohodli, že česká vojska ustoupí od řeky Moravy, aby ji mohla uherská vojska bezpečně překročit, rozvinout se, a pak mělo dojít k bitvě podle rytířské regule. Jenže bitva začala mnohem dříve, než se podstatná část uherské jízdy přebrodiva. Tím logicky získalo spojené české a rakouské vojsko převahu a bitvu drtivě vyhrálo. Podle českých kronikářů byli na vině pohanští Kumáni, kteří přebrodivi řeku a zaútočili na křídle proti šikům Vítkovců. Ti se začali bránit a poté se české a rakouské šiky daly do boje (jak se dalo ostatně očekávat, protože nikdo nemohl tušit, zda bitva už začala či nikoli). Tak událost popisují současníci z řad Čechů. Naopak v uherských kronikách se píše, že žádný šik krále Bely IV. nezavdal příčinu k předčasnému zahájení bitvy, ale došlo k tomu na základě zrady českého krále. Tak to viděli uherští kronikáři. V maďarském dějepisectví tak platí Přemysl II. Otakar za jednoho z nejhanebnějších středověkých panovníků střední Evropy.

Zcela protichůdných popisů nejrůznějších historických událostí najdeme stovky a tisíce. A nikdo už se stoprocentní jistotou nezjistí, jak to bylo doopravdy. Ani dnes na tom nejsme s informacemi o mnoho lépe! Stejně jako je třeba pochybovat o přesnosti zpráv ze středověku, opatrní bychom měli být i při sledování zpráv o současných událostech. Metodicky vzato nejsou ničím jiným než potenciálním historickým pramenem (a podléhají tedy stejným zákonitostem).

Když vítězové píší dějiny, mají poražení co falzifikovat.

Zdeňka Ortová,
česká spisovatelka

Jako druhý příklad jsem úmyslně zvolil současnou událost.

Vznik kyjevského Majdanu, svržení legitimní vlády prezidenta Janukoviče a domácí politický převrat. Podle zpráv, prezentovaných v té době u nás, došla stoupencům demokracie trpělivost. Zastánci proevropského myšlení vyhnali zkorumpovaného prezidenta, zaprodaného putinovskému Rusku, a nastolili demokracii v čele s Porošenkem a Jaceňukem. Podle ruského tisku došla naopak USA a Evropské unii trpělivost s prezidentem Janukovičem, který bránil svůj lid před porobou Západu. Proto ho pomocí nacionalistických, ze Západu placených bojůvek nedemokraticky svrhli a na jeho místo nelegitimně dosadili oligarchu Porošenka a s ním pohrobka banderovců Jaceňuka. V době, kdy u nás média horlila pro Majdan, jsem četl některé západoevropské noviny a občas jsem měl pocit, že popisují jiné události, než prezentovaly reportáže České televize. Později se začala objevovat svědectví lidí, kteří na Majdanu byli. Někteří ho popisovali jako nádherný demokratický happening, jiní jako násilnou revoluci a další jako zvlášť. Ti všichni tam byli, a rozhodnout, čím svědectví je pravdivé a čím nikoli, je stejně nereálné, jako už nikdy s jistotou nezjistíme, jak to bylo v bitvě u Kressenbrunnu.

Těmito dvěma příklady nehoruji pro agnosticismus, netvrdím, že se realita poznat nedá a pravda je neuchopitelná, jen upozorňuji, že při studiu lidských dějin, stejně jako toho, co se dnes děje kolem nás, se nevyplatí slepě věřit ideologům, kronikářům a médiím. Fakta musí do sebe zapadat a vyplatí se jim uvěřit až s určitým odstupem času, kdy se dají alespoň základní obrysy událostí porovnat. A kdy už vychladnou vášně a dokážeme se na události dívat s chladnou hlavou. Od českého vítězství nad Belou IV. uplynula rozhodně dostatečně dlouhá doba, abych se pokusil o úsudek, kde je pravda. S ohledem na události následující po bitvě u Kressenbrunnu bych spíše věřil české verzi, ne proto, že jsem Čech, ale protože je pravděpodobnější než ta maďarská. Přemysl II. Otakar měl v křesťanském světě pověst skutečného rytíře, a pokud by se dopustil hanebnosti, cizí kronikáři by to určitě zaznamenali. Jenže kromě uherských kronik nic takového doloženo není. Žádnou proradnost ve vztahu k této slavné bitvě mu nevyčítal ani jeho pozdější sok Rudolf Habsburský, který na něj jinak nakydal vědra špíny (často i vymyšlené). Ten by jistě tenhle fakt použil, pokud by byl pravdivý.

Čím méně přežilo očitých svědků, tím volnější ruce měli

historici.

Alexandr Vasilijevič Suvorov,
ruský vojevůdce,
18. století

Jak to bylo na Ukrajině, si hodnotit netroufnu. Na to je příliš brzy, aby byl pohled historika věrohodný a reálný, protože dobrý historik musí být na rozdíl od novinářů a politiků trpělivý.

Zatím jsem ve zprávách jen zachytil, že na Ukrajině neustále klesá životní úroveň, lidé nemají co jíst, chybí energetické zdroje a mnohé evropské finanční instituce dávají od nově zvolené vlády ruce pryč pro obrovskou míru korupce. Nezabývám se moderními dějinami Ruska a Ukrajiny, jen se snažím přemýšlet o věrohodnosti historických pramenů. Třeba bude mít tenhle příběh pro Ukrajinu šťastný konec, což jim samozřejmě jako Slovan Slovanům přeji, ale je také možné, že šťastný nebude (což se obvykle stává, pokud se nějaký národ stane hříčkou v rukách mocných).

O hodnotě očitých svědectví napsal Karel Čapek skvělý apokryf, který nazval Římské legie. Vypráví v něm, jak se ve vinárně u jistého sicilského Řeka sešli Caesarovi veteráni. Řeč se záhy stočila ke vzpomínkám na slavné bitvy, jimiž v Galii prošli. Přes různé neshody na téma, kde která legie vlastně měla tábor, kdo komu velel a kolik nepřátel proti komu stálo, se nakonec dostali k bitvě u Alesia. Legionář Hillius si jasně pamatoval, že první den bitvu prohrávali, ale druhý den to zvrátili a slavně zvítězili. Legionář Bullio byl naopak názoru, že prohrávali pořád a už chtěli bitvu vzdát, když se nepřátelé vzdali dříve. Do rodícího se sporu vstoupil legionář Macer poznámkou, že pokud on ví, žádná bitva u Alesia nebyla. Spor však nepokračoval, neboť legionář Bullio usnul. To bývá v politice jedno z nejlepších řešení konfliktu (znám přední politiky, kteří tuhle metodu zhusta používají).

Jak však říká starořímský učenec Tacitus, jeden z otců dějepisu, na události je třeba hledět „Sine ira et studio“ (tedy „bez záště a protěžování“, nebo též „klidně a nestranně“). Stanou se, ať se nám to líbí či nikoli. Můžeme je sledovat, hodnotit, ale nezabráníme jim.

TOLERANCE A NENÁVIST

Jistý francouzský osvícenec řekl ve sporu svému odpůrci: „Já s vámi nesouhlasím! Ale udělám vše pro to, abyste mohl svůj názor kdykoli svobodně vyslovit!“ Jistě krásná myšlenka, jenže celá staletí se jí náš svět neřídil a rozhodně se jí neřídí ani dnes.

Antický svět byl k odlišným názorům značně tolerantní. Ve starověkém Řecku to měli celkem jednoduché, neboť pouze svou vlastní společnost považovali za civilizovanou, všechny ostatní národy byly barbarské, a tudíž jejich slova nemohla mít váhu. Proto se o nich mohlo mluvit, ale nikdo se jejich smyslem netrápil, protože skutečně rozumný Řek je přece přijímat nemohl. Horší bylo, pokud Řek kritizoval řeckou civilizaci. Ale i tak mu to obvykle prošlo, pokud ovšem jeho slova neměla politické pozadí.

Známý je proces s athénským filozofem Sókratem. Ve svém životě mnohokrát prokázal osobní statečnost, bojoval proti Sparťanům s mečem v ruce, stavěl se proti nezákonným rozsudkům v době hrůzovlády oligarchické třicítky. Několik let po skončení peloponéských válek byl obžalován, že „neuznává státem uznávané bohy, zavádí nová božstva a kazí mládež“. Ve skutečnosti nešlo o nic jiného než o politický proces, protože Sókrates kritizoval chyby athénské demokratického zřízení. Byl odsouzen k trestu smrti, a i když mohl z vězení uprchnout, dobrovolně se rozsudku podřídil a v roce 399 př. n. l. vypil číši jedu.

Starověký Řím byl rovněž celkem tolerantní. Urážet byste mohli bohy i politiky, s výjimkou těch, kteří měli zrovna moc a mohli by se vám pomstít. Jenže tresty za podobnou neúctu padaly obvykle jen na hlavy vlivných opozičních soupeřů, nikdy ne na prostý lid. V tavernách a na ulicích si mohl v podstatě každý říkat, co chtěl. V tom byli proslulí římscí legionáři, kteří se často vysmívali slabostem svých velitelů. Traduje se, když Caesarovi vojáci vstupovali do bran jakéhosi města, skandovali před shromážděnými davy: „Občané, ukryjte své manželky, přivážíme vám plešatého nemravu!“ Slavný Caesar byl u toho a ani ve snu ho nenapadlo své vojáky kárat, nebo dokonce trestat. Představte si, jak by něco takového dopadlo dnes, pokud by Prahu navštívila hlava NATO a jeho doprovod by sděloval (určitě mnohem méně početnému a nadšenému davu přihlížejících občanů) něco podobného.

V antice se trestaly opoziční názory jen tehdy, pokud měly politický rozměr, ale osobní či náboženské posměšky se většinou tolerovaly. Řím měl své bohy, ale bylo jich příliš mnoho, a navíc se ctili i bohové dobytých zemí. Proto se na ně nebraly takové ohledy, jako když se chránila úcta k bohu jedinému. Římská společnost byla ve své podstatě jednoznačně sekulární, civilní. Kněží neměli politickou moc, jen ideologickou a reprezentační.

Změnu v přístupu k toleranci přineslo křesťanství. Uznávám, že podobné tvrzení má charakter hypotézy, protože se těžko dají najít statistická či jiná data, jimiž by se dalo kvantifikovat. Jenže v historii, pokud chcete analyzovat ideologii a duchovní hodnoty, musí každý autor do svých teorií vnášet subjektivní pohled. Já to se znalostí pramenů a souvislostí tak vidím. To jen na vysvětlenou těm, kteří se mnou nebudou souhlasit. Jak to v kapitole o toleranci a nenávisti předpokládám.

Vešli jsme do podlouhlé budovy. Nejprve jsem myslel, že je prázdná, pak jsme ale uviděli asi stovku modlitebních koberečků, na každém jednoho súfiho v poloze vyjadřující klid a zbožnou pokoru. Ten pohled mě velmi potěšil a chválil jsem Alláha, neboť jsem mezi muslimy spatřil důkaz větší zbožnosti, než jsem viděl u křesťanů.

Usáma ibn Munkiz,
emír ze Šajzaru,
12. století

Ve zmatcích po pádu římské říše získávalo plíživě moc křesťanství. Nejprve na regionální úrovni, ale za císaře Karla Velikého se poprvé přihlásilo o hegemonii chytrým tahem papeže Lva III. O Vánocích roku 800 korunoval Karla římským císařem (tenhle titul se po pádu římské říše přestal v západní Evropě užívat). Císař mu složil formálně hold, který měl tehdy význam jen symbolický, ale v pozdějších staletích z něj papežové odvozovali, že církevní moc je nadřazená světské. Podle kuriálního výkladu usedali na stolec svatého Petra biskupové z vůle Boží (a stávali se z nich papeži), zatímco císařem se stával volený římský král z vůle papeže. Vleký boj mezi papežstvím a císařstvím vyplnil prakticky celý vrcholný středověk. Podstatné však je, že se z kdysi sekulárních států staly státní útvary do značné míry teokratické.

Propojení světské moci s náboženskou, k němuž v Evropě došlo ve středověku, je velice podobné současné podobě většiny islámských zemí. Jen na okraj, tenhle časový posun odpovídá matematickým modelům. Křesťanství vzniklo v roce 0, a teokratický státní model se v plné šíři ustálil někdy ve 12. až 13. století. Islám vnikl na počátku 7. století, teokratickou podobu měl vždy a uchoval si ji i dnes, kdy uplynulo zhruba třináct století od jeho vzniku.

Teprve teokratizace světské moci vedla k postupnému omezování svobody slova. Monopol na ideologii uchopila pevně do svých rukou křesťanská církev, v jejích dogmatech se začaly objevovat názory, že prostý věřící nemá žádné právo mluvit do věcí víry a vlastně ani vlády. To vše směli jen kněží, kteří byli jako jediní nadáni Bohem k tomu, aby vykládali jeho vůli. Každý jiný názor byl prohlášen za kacířství, bez ohledu na to, zda byl rozumný a spravedlivý či nikoli. Středověk přijal v komunikaci o veřejných záležitostech model netolerance a nenávisti.

Navzdory svému fundamentalistickému výkladu víry začal způsob komunikace měnit až protestantismus. Mezi jeho dogmata patřil požadavek „svobodného kázání slova Božího“ a součástí reformy byl návrat do časů raného křesťanství, kdy byly obce prvních věřících ještě demokratické.

I když se o podstatě pravdy evangelí v reformaci nediskutovalo, o svátostech a dalších věroučných záležitostech se spory vedly, právě tak jako o způsobu uspořádání protestantských obcí, o morálce či postavení kazatelů, tedy o věcech, které byly dříve tabu. I když byl z náboženského hlediska protestantismus fundamentálnější než katolicismus, ve věcech veřejných byl mnohem otevřenější, a proto vyhovoval rodící se vrstvě západoevropských kapitalistických podnikatelů. Boj proti feudalismu se od renesance vedl jako zápas o svobodu slova. To bylo také jedno z klíčových témat Velké francouzské revoluce, i když šlo samozřejmě o revoluční fikci, protože ti, kteří hlásali monarchistické ideje, končili navzdory tomu zhusta na popravišti. Pod pojmem svoboda slova se chápalo šíření názorů, s kterými souhlasili revolucionáři. Ve Francii vznikl model politických frakcí a stran, které si nevybíravě spílaly, aby získaly vliv. Tyto události se staly prototypem dalšího evropského vývoje, v němž se původní diskuse protestantů o veřejných záležitostech a morálce měnily v nástroj získávání vlastního vlivu.

V průběhu 19. století se konstituoval moderní politický život, založený na existenci politických stran, které do veřejného prostoru vnesly sebechválu vlastních politických hodnot a zatracování těch konkurenčních. Tenhle neblahý vývoj se vyhroutil ve 20. století v prostředí totalitních režimů (fašismus, komunismus), které z opozičních názorů udělaly trestné činy. Svoboda slova v podobě, jak ji chápali osvícenci v 18. století, ve 20. století neexistovala a ani porážka totalitních režimů nic nevyřešila. Dopadlo to stejně jako ve Velké francouzské revoluci – byla zavedena svoboda slova, jejíž součástí bylo trestání těch, kteří by obhajovali ideje fašismu či komunismu. S prohlubováním „náboženství“ lidských práv se potom stále více rozevíraly a rozevírají nůžky mezi tím, co lze říkat a je korektní (tedy odpovídá představám vládnoucích elit a aktivistů) a co je nekorektní a mělo by se trestat (což jsou všechny jiné názory, ať již hloupé nebo chytré, nenávistné, vlastenecké, sobecké či prostě jen naivní). Proto se dnes na vládní úrovni a v parlamentu vedou polemiky, jak potrestat ty, kteří se křivě podívají na stoupence jakékoli menšiny, Jak potrestat humoristu, který si troufl někoho nebo něco parodovat, jak potrestat řečníka, který hlásá jiné hodnoty, než se líbí oficiálním ideologům a Bruselu. Dnešní technologové moci se z hlediska svobody myšlení a slova chovají stejně totalitně jako mnohé odpudivé režimy minulosti.

Co je však smutné, že se podobně chová i většina lidí. Nikoho ani nenapadne, aby o názorech druhých přemýšlel. Jakmile řekne někdo něco, co máme zafixováno jako „nekorektní“, klidně bychom takového člověka ukamenovali, ani nás nenapadne přiznat mu právo na jeho vlastní názor. Nenávist se kvůli politikům a médiím stala základním kritériem diskusí o věcech veřejných. Ale vinu neseme i my sami, vlastní nevzdělaností, netolerancí, pýchou. Čím méně o věcech veřejných víme, tím jasnější máme stanoviska, co je správné. Jen málo lidí si jde nastudovat fakta, pokud se setkají s něčím, co se jim nelíbí, aby si prověřili, zda je to pravda či není. Mnohem snadnější a pohodlnější je stoupence opozičních názorů denuncovat.

Čím více ztrácejí nohsledi současné evropskounijní a lidskoprávní ideologie půdu pod nohama, tím nenávistnější jsou. Jenže žádná struna se nedá napínat donekonečna. Z jeviště dějin postupně zmizeli inkvizitoři, jakobíni, nacističtí kati, komunističtí estébáci. Není krásnější pocit než si v klidu a s

rozvahou vyslechnout jiné lidi a jiné názory, aniž bychom se otřásali hnusem. Tolerance je jeden ze základních principů jakékoli smysluplné lidské existence. V rodině, v práci i ve věcech obecních a státních.